

Kunst aan de keukentafel, vilt geverfd met uenschil, Marijke Eken 2012 (foto Marijke Eken).

EEN LANS BREKEN VOOR GEEL

Van dubieus naar zeer gewaardeerd

tekst **Marijke Eken** foto's als vermeld

Geelvervende pigmenten uit planten halen is geen magisch proces zoals bij indigo. Er is geen langdurige verbouw voor nodig, zoals het geval is bij meekrap. Geen enkel dier hoeft ervoor gedood te worden zoals de purperslak. Gele pigmenten zijn namelijk volop aanwezig in de natuur van de Lage Landen. Verfbrem, boerenwormkruid, sint janskruid, berkenblad, uenschillen, veldzuring, verfkamille om maar een paar te noemen, produceren veel schakeringen in helder geel, mits ze worden voorgebeitst. De lijst is lang. Dus geen bijzonderheden te melden over geel in de geschiedenis? Zeker wel.

Omdat de Romeinen dol op geel waren, namen ze aan het begin van onze jaartelling zaaigoed mee van de wouw (*Reseda luteola*) toen ze de landen boven de Rijn bezetten. Dat is bekend uit de werken van Plinius de Oudere. Wouw,

een grand teint onder de plantaardige verven, is volgens andere bronnen echter door de Moren via Spanje in noordelijk Europa terecht gekomen. Eén ding is zeker: deze plant groeide oorspronkelijk alleen rond het gebied

van de Middellandse Zee. In Engeland, Ierland en Schotland werd indertijd gebruik gemaakt van verfbrem (*Genista tinctoria*) en niet saffraan (*Crocus sativus*) zoals hier en daar in de literatuur gesuggereerd wordt.

Adriaen van de Venne (1580-1662), *Het vissen naar zielen*, 1614. Rechtsonder de in het geel geklede nar (foto Wikipedia).

Kerk en de kleur geel

Er is weinig bekend over geel in relatie tot textiel in de vroege Middeleeuwen. In de late Middeleeuwen wordt deze kleur echter heel interessant. Kleuren hadden namelijk een symbolische functie als gevolg van de driestandenmaatschappij: kerk, adel, werkende stand. De middeleeuwer werd geacht het kleurgebruik te hanteren passend bij de eigen stand. Geel was voorbehouden aan de allerlaagste daarvan. De kerk deed er alles aan om bepaalde kleuren als heidens en des duivels af te schilderen en geel voerde daarbij de boventoon. Voortdurend kreeg de middeleeuwse mens preken te verduren over de slechte invloed van kleur. Hoe later in de Middeleeuwen hoe meer, totdat zelfs zwart op wit kwam te staan dat joden, moslims, ketters, hoeren, lepralijders, melaatsen, heksen en tovenaars een geel gewaad of kenteken moesten dragen om

Verver Michel Garcia toont een katoenen lapje geverfd in wouw (foto Marijke Eken).

Kathedraal van Chartres: venster over het leven van Maria Magdalena en Simon Lazarus (1194-1220). Het geel in de kleding staat voor goud dat heiligen mochten dragen (foto Wikipedia).

zich te onderscheiden van de 'echte' christenen. Dit werd in het vierde Concilie van Lateranen in 1215 besloten. In de 'Spiegel Historiae' van Jacob van Maerlant (1300-1325) is te lezen dat vrouwen zich niet in geel moesten kleden. Geel was de kleur van haat en verraad, smaad en schaamte. In de Middeleeuwen was er een direct verband tussen Judas die Christus verraadde en de kleur geel. Op talloze miniaturen en fresco's wordt Judas met een gele mantel of omslagdoek afgebeeld. In een met symboliek overladen tijdperk kende de kleur geen positieve benadering. Het wekt dan ook geen verwondering dat de hofnar bij uitstek geschikt was om in het geel gekleed te gaan. Als symbool voor ondeugd, onaangepastheid en duivels kon men deze figuur belachelijk maken zoveel men wilde. De kleur geel benadrukte de hem toegeschreven slechte hoedanigheden.

Opvattingen onduidelijk

Kleuren hebben betekenis, kunnen genezen en geven kracht. Maar waarom zo'n afkeer van geel? Kon het niet opboksen tegen goud? Was men bang voor associaties met de zon en de heidense zonnecultus? Lodewijk XIV (1638-1715) had zich nooit kunnen uitroepen tot Zonnekoning als hij in 1312 had geleefd! Had de slechte reputatie van zwavel hiermee te maken? Of bepaalde gele kwalijk ruikende lichaamssappen? Probeerde men het relatief eenvoudig te verkrijgen geel uit te bannen vanwege de vele goede eigenschappen die de kerk de mensen wilde onthouden? Geel is de kleur van de zonnevlucht. De kerkelijke leiding bezat veel kennis over de diepere betekenis van kleuren en de inwerking hiervan op de mens blijkens de kleurrijke versieringen in kerken en kathedralen en de priesterlijke en pauselijke gewaden. Men wist dat het Verre Oosten in alle opzichten veel kleurrijker was.

Onopgeloste vragen

Op schilderijen van Hollandse meesters uit de Gouden Eeuw ziet men hier

San Gignano, saffraantorens (foto Jan van Dingen).

en daar gele kleding. Vooral Johannes Vermeer (1632-1675) paste de kleur geel veelvuldig toe. Opvallend veel geel is te vinden in de groep schilderijen 'Designs voor wandtapijten' van de Spaanse schilder Francisco de Goya (1746-1828), geschilderd in opdracht van Carlos III en Carlos IV van Spanje. De opdracht

gold vrolijke en lichte taferelen van alledaagse scènes uit te beelden. De Goya gebruikte heldergeel, de lichtste kleur na wit, voor kleding van de aristocratie, het okergeel voor die van de gewone burger.

De okerachtige kleuren worden door Goethe, een tijdgenoot van De Goya, behandeld in zijn boek 'Entwurf einer Farbenlehre' en hij beschrijft ze als minder fraai als ze op gewone stoffen zoals vilt worden toegepast. Maar wel met een edele, warme en opgeruimde uitstraling op stoffen als zijde, zoals te zien op De Goya's tableaus. Er was dus wel degelijk sprake van een bepaalde bewustheid van de gecompliceerdheid van geel. Hebben schilders de werkelijkheid in alle opzichten trouw afgebeeld of werd geel gebruikt om de kleurcompositie te bevorderen zoals bij Vermeer? Om licht en vrolijkheid te verbeelden zoals bij De Goya? Zou de kerkelijke ban van de kleur geel in de Gouden Eeuw vermindert zijn zodat Vermeer zijn voorkeur voor geel en blauw heeft kunnen uitleven? De schilderkunst accepteerde kennelijk graag de expressieve mogelijkheden van de kleur geel.

Saffraantorens in Italië

In zuidelijk Italië, in Florence en San Gignano, staan nog een aantal zogenaamde saffraantorens. Deze dateren uit de 13e en 14 eeuw en getuigen van een vroeger bloeiende verfindustrie. In de torens werden de lange zijden doeken, geverfd met saffraan, uit de zon te drogen gehangen en vooral verhandeld naar het oosten. De meeldraden van de

Johannes Vermeer (1632-1675), *Dame en Dienstbode* (1666-1667) (foto Wikipedia).

Proefjes met kurkuma en saffraan (foto Marijke Eken).

Crocus savitus leverden de gele kleurstof en werden in de herfst met de hand verzameld. Tegenwoordig heeft Iran de grootste saffraanproductie ter wereld. Een andere exotische geelverver is de saffloer, verdistel (*Carthamus tinctorius*), vaak gebruikt als surrogaat voor de

dure saffraan en de kurkuma (*Curcuma longa*), gewonnen uit de wortel van de plant.

Huidige opwaardering

Uit onderzoeken blijkt dat geel de minst favoriete kleur is in het westen. Zou de middeleeuwse christelijke afkeur nog doorschemeren in ons onderbewuste? Maar volgens een bekende trendwatcher gaat geel de plaats innemen van het populaire zwart. Misschien gaat het nieuwe, plantaardige verven een bijdrage leveren aan de opwaardering van deze prachtige kleur. Synthetische gekleurde kleding mist de fijnere nuances van plantaardige kleuren en dit geldt vooral voor het zonnige geel. Gezien de toenemende belangstelling voor het zelf plantaardig verven en de bijzondere resultaten daarvan kan de tegenwoordige mens zonder restricties geel in vele varianten en nuances tegemoet zien.

Meer info

Marijke Eken:
www.mekenart.com
www.indigoatelier.nl

Reseda luteola op Las Palmas, de oorspronkelijke habitat (foto Wikipedia).

Francesco de Goya, *Blindemannetje* 1778 (foto Wikipedia).